

*Edgar
Fernhout
neo-realist*

*20 oktober -
16 februari*

**MUSEUMKRANT
NAJAAR 2002**

“Voor mij was Ali een bijzonder iemand, die verlegen, maar met grote wilskracht, haar eigen weg ging”

Mevrouw Goubitz, over het leven van uw zus weten we niet zo veel. Het lijkt iemand die zich afzonderde van het openbare kunstleven en weinig informatie kwijt wilde. Kunt u iets vertellen over het gezin waarin u beiden opgroeide?

Wij komen uit een links socialistisch georiënteerd gezin. Onze ouders leefden in een ‘vrij huwelijk’ wat in die tijd een revolutionaire daad was. Mijn vader groeide op in Amsterdam, in een groot arm joods gezin – mijn moeder, ook arm, was van het Friese platteland naar Amsterdam vertrokken om als dienstmeisje te gaan werken. Mijn vader deed als kind thuisarbeid voor de tabaksindustrie en werd later opgeleid als diamantslijper. Onze ouders leerden elkaar kennen op bijeenkomsten met Ferdinand Domela Nieuwenhuis. Ali werd als eerste geboren in 1904. Hierna volgden nog zeven kinderen. Mijn ouders verhuisden al snel naar Laren. Hier gingen de oudste kinderen, waaronder Ali, naar de Humanitaire School, die opgericht was door Professor van Rees. Aan die school bewaarde Ali de warmste herinneringen. In 1916 verhuisden we naar Hilversum waar mijn vader, ik denk met hulp van vrienden, een sigarenhandel kon overnemen. Dat was geen succes, mijn vaders hart lag bij de politiek, niet bij zaken. In de winkel werd uitvoerig gedebatteerd, maar nauwelijks een sigaar verkocht. Daarnaast werkte mijn vader ook nog een tijd als diamantslijper. Ik herinner mij dat hij – waarschijnlijk omdat hij niet goed zag en zijn quotum niet haalde – ’s avonds thuis werkte. Soms sloeg zijn weegschaaltje om en moesten wij de diamanten opspreiden. Dat was een hele toer. Het werd er niet makkelijker op doordat tussen de naden van de planken ook suikerkorrels zaten die wij kinderen voor de verloren edelstenen aanzagen.

Kunt u zich herinneren dat Ali in die tijd al belangstelling had voor tekenen en schilderen? Was het überhaupt mogelijk om in zo’n druk en arm gezin nog iets aan artistieke ontplooiing te doen?

Door geldgebrek konden de oudsten niet naar de middelbare school. Ali ging werken bij het batikatelier van Bogtman in Hilversum. De ontwerpen van de batik spraken haar enorm aan, maar ze had veel last van de dampen in het atelier en moest haar werk opgeven. Waar en wanneer zij precies met schilderen begon, weet ik niet. Wel kan ik mij herinneren dat zij kleine en grote schilderijen maakte met gestileerde figuren, bladeren en bloemen. Ali ging naar de avondschool en nam vioolles bij een orkestlid van het Concertgebouworkest. Hier leerde zij

ZELFPORTRET, 1941

INTERVIEW MET DE ZUS VAN ALI GOUBITZ

EEN VAN DE ‘VERGETEN’ SCHILDERSTALENTEN DIE KWAMEN BOVENDRIJVEN BIJ DE IN 1999 GEORGANISEERDE TENTOONSTELLING ‘MAGIE EN ZAKELIJKHEID. REALISTISCHE SCHILDERKUNST IN NEDERLAND 1925 – 1945’, WAS DE KUNSTENARES ALI GOUBITZ (1904-1975). DE AUTODIDACT GOUBITZ WAS EEN PROTÉGÉE VAN DE DIRECTEUR VAN DE RIJKS-AKADEMIE R.N. ROLAND HOLST. HIJ GAF HAAR ADVIES EN INTRODUCEERDE HAAR WERK BIJ CRITICI ALS HAMMACHER. GOUBITZ SCHILDERDE EN TEKEND E PORTRETTEEN, STILLEVEN EN LANDSCHAPPEN OP EEN HEEL KLEIN FORMAAT. DE TENTOONSTELLING ‘ALI GOUBITZ: DE VOLMAAKTHEID VAN HET ALLERKLEINSTE’ BIEDT EEN INTIEM OVERZICHT VAN HET WERK VAN DEZE IN VERGETELHEID GERAACTE KUNSTENARES. BIJ DE TENTOONSTELLING, DIE TE ZIEN IS VAN 2 NOVEMBER TOT EN MET 23 FEBRUARI 2003, VERSCHIJNT EEN PUBLICATIE IN DE SERIE ARNHEMSE CAHIERS MET EEN TEKST VAN MARIJKE DE GROOT. IN DEZE KRANT HAALT MEVROUW DRS. E. GOUBITZ, GEBOREN IN 1914, HERINNERINGEN OP AAN HAAR ZUS ALI.

haar vriend Hans Vleming kennen met wie zij ging samenwonen en een bloemenkwekerij begon in de Horstermeerpolder. Het was hard werken in de zware klei. Mijn zuster Borah kwam iedere week de huishoudelijke zaken wat op orde stellen. Er was inmiddels ook een dochter geboren. Ik weet dat Ali tussen de bedrijven door probeerde te schilderen, maar zich met de jaren voelde vastlopen in de manier waarop ze werkte. Na hun verhuizing naar Loosdrecht, waar ze waarschijnlijk naar toe gingen omdat de polder vaak dreigde onder te stromen en veel van hun krachten vergde, werd er ook nog een zoon geboren.

In het Letterkundig Museum in Den Haag bevindt zich de briefwisseling van uw zus met de directeur van de Rijksakademie R.N. Roland Holst. Hoe kwam zij met hem in contact?

Naar ik meen had zij enkele brieven gewisseld met Henriëtte Roland Holst en haar gevraagd of zij haar werk eens aan haar man mocht laten zien. Ik geloof dat Hans en Ali in het najaar van 1930 met tamelijk grote beschilderde triplex platen en mogelijk ook kleiner werk naar de Rijksakademie togen. Professor Roland Holst was onmiddellijk overtuigd van Ali’s talent. Hij adviseerde haar naar de natuur te tekenen en te schilderen en het

resultaat daarvan een half jaar later aan hem te tonen. Later drong hij er bij Ali op aan haar werk te exposeren. Zij deed dit in 1934, 1936 en na het overlijden van Roland Holst nogmaals in 1940 bij kunsthandel van Lier in Amsterdam.

We weten dat het grote verdriet in haar leven het verlies van de kinderen is geweest, die na haar breuk met haar man aan hem werden toegewezen. Welke invloed had dit op haar kunstenaarschap?

Rond 1937 was de relatie tussen Ali en Hans aan het afbrokkelen. Ik heb de indruk dat Ali steeds meer op haar schilderwerk betrokken werd en alle aandacht verder naar de kinderen ging. Na allerlei verwickelingen verhuisde Ali naar Bergen, waar zij tot rust kwam en de kinderen hun draai vonden. De relatie met Hans was echter verslechterd. Hij trouwde hals over kop en won een rechtszaak waarbij de kinderen aan hem werden toegewezen. Voor Ali was het gemis van de kinderen bijna ondraaglijk. In die tijd overleed ook nog professor Roland Holst. Gelukkig vond zij in Bergen goede vrienden waaronder Charley Toorop, en op den duur hielp juist het schilderen haar over het ergste verdriet heen. Gedurende de periode in Bergen maakte ze o.a. enkele landschappen van duinen en zee, een uitzicht op boerderijen gezien vanuit de tuin van Charley, één of twee zelfportretten en een portret van haar buurvrouw. Nog tijdens de oorlog verbleef ze een periode met twee joodse kinderen die zij onderdak bood, bij Henriëtte Roland Holst op de Buissche Heide. Hier maakte ze met behulp van een foto een portret van professor Roland Holst, met zijn atelier op de achtergrond. De tekening is nu in de collectie van het Rijksmuseum.

Werd de band met haar kinderen ooit nog hersteld?

Na de oorlog verhuisde Hans met zijn vrouw en hun kinderen naar Canada – een nieuwe klap voor Ali. Zij bleef schilderen, had verschillende exposities, bijvoorbeeld bij Huinck en Scherjon en werkte niet alleen meer in Amsterdam, maar ook in Zuid-Frankrijk en op Corsica, waar de bergen een grote aantrekkingskracht op haar hadden. Na een aantal jaren besloot zij contact op te nemen met de kinderen in Canada. Tot haar diepe voldoening herstelde het contact en vooral aan haar dochter bracht zij tot haar overlijden vele bezoeken. Ik herinner me niet precies wanneer Ali’s gezondheid achteruit begon te gaan. Maar ook toen ze ziek was, last kreeg met haar ingewanden en verschillende operaties had ondergaan, zette ze haar werk met grote kracht voort. In 1975 overleed Ali, 71 jaar oud.

MIDDEN: ALI TUSSEN BROERS EN ZUSSEN
RECHTS: ALI MET MAN EN KINDEREN

Edgar Fernhout en Charley Toorop: de vorming van een kunstenaar

DOOR MIEKE RIJNDERS

WIE ZICH BEZIGHOUDT MET DE KUNSTENAAR FERNHOUT KAN NIET OM ZIJN MOEDER HEEN. ZIJ GAF IN HOGE MATE VORM AAN ZIJN KUNSTENAARSCHAP. IN DE OVERTUIGING DAT ZIJ BETER WIST WAT GOED VOOR HAAR 'JOGGIE' WAS DAN HIJZELF, BESTIERDE ZIJ TOT VER IN ZIJN VOLWASSENHEID ZIJN LEVEN.

PORTRET VAN CHARLEY TOOROP, 1929

Eddy begon voor het eerst te tekenen toen we in de Vlerken gingen wonen, en zijn eerste schilderijtje maakte hij in St Paul [de Vence], een stilleven, wat al veel van zijn later werk heeft hij was toen elf jaar'. Dit schreef Charley Toorop (1891-1955) omstreeks 1950-1951 aan huisvriend Bram Hammacher, die haar blijkbaar naar biografische gegevens over haar zoon had gevraagd. Het *Stilleven met aubergine*, dat Edgar Fernhout (1912-1974), roepnaam Eddy, in 1923 tijdens de zomervakantie maakte, was het eerste schilderij in een lange reeks. Want toen hij eenmaal blijk had gegeven van artistieke begaafdheid, was zijn lot – als het van zijn moeder afhing – bezegeld: hij zou het kunstenaarsgeslacht Toorop in de derde generatie voortzetten.

Hoewel Fernhout les kreeg van zijn moeder en ook van de Amsterdamse tekenleraar Jan Uri, beschouwde hij zichzelf als autodidact. 'Ik heb geen opleiding gehad, maar ik ben zoon van Charley Toorop en kleinzoon van Jan Toorop en heb dus steeds tussen schilderijen en schilderende mensen gezeten en zoo het vak geleerd', schreef hij in juli 1952 toen hij een beurs aanvraag om een tijdje in Italië te kunnen werken. Het schilderen zat hem in het bloed, en wel exclusief van moederszijde. Henk Fernhout, zijn vader, speelt in zijn levensverhaal nauwelijks een rol, net zo min in Fernhouts eigen versie als in die van anderen. Daar was ook geen aanleiding toe. Het huwelijk tussen Fernhouts ouders liep in 1916 na amper vier jaar stuk, maar niet nadat er nog twee kinderen waren geboren: John (1913-1987) en Annetje (1916-1956). Henk Fernhout die geen nader omschreven beroep had, dronk te vaak te veel en was dan bijzonder agressief. In 1916 werd hij opgenomen in de Willem Arntsz Hoeve in Den Dolder. Vanaf dat moment voorzag Charley Toorop met financiële steun van haar vader in het levensonderhoud van haar kinderen. Van een 'normaal' gezinsleven was geen sprake. Toorop gaf in haar keuzes meestal voorrang aan haar werk. Annetje werd vrijwel vanaf haar geboorte door haar grootouders opgevoed en na

hun dood in maart 1928 respectievelijk januari 1929 door anderen. Zij logeerde met een zekere regelmaat bij haar moeder en haar broers. John, haar levendige jongste zoon met wie ze veel te stellen had, deed ze rond 1930 bij de cineast

Joris Ivens in de leer. Alleen over haar oudste zoon 'waakte' ze zelf.

moeder en manager

Om haar zoon de kans te geven zich in betrekkelijke rust aan zijn schilderen te

wijden, richtte zij een fonds op om hem daaruit een maandelijks toelage te geven. Dora van Ravesteyn-Hintzen, de eerste echtgenote van Utrechtse architect Sybold van Ravesteyn en Toorops hartsvriendin, en de Utrechtse bibliofiel René Radermacher Schorer, die de rol van Fernhouts 'mecenas' op zich zou nemen, hebben jarenlang geïnvesteerd in dit 'Fernhoutfonds', waaraan Toorop zelf overigens ook bijdroeg.

Toen Fernhout in Italië was – hij en zijn vrouw Rachel brachten van oktober 1936 tot augustus 1939 in Alassio aan de Italiaanse Riviera door – en ook al daarvoor zocht Toorop onophoudelijk naar bronnen van inkomsten voor haar zoon en behartigde zij zijn belangen in de kunsthandel. Wanneer zij meende dat de verkoop van Fernhouts werk stagneerde, greep ze in. Zo spoorde ze haar en Fernhouts Amsterdamse kunsthandelaar Carel Van Lier op 3 februari 1938 aan tot verkoop van twee schilderijen die ze door Herman d'Audretsch vanuit zijn Haagse kunsthandel liet opsturen: 'Twee schilderijen van Eddy zendt d'Audretsch naar je toe: "Perzikken" en "Stilleven met glas"'. Doe je best!!' Wanneer de handelaren door hun voorraad heen waren, spoorde zij Fernhout op zijn beurt aan werk te leveren. Toorop zag er op toe dat op zijn tentoonstellingen steeds een paar schilderijen hingen die te koop waren. Ook moest een tentoonstelling liefst een of meer portretopdrachten opleveren. Met het oog hierop waren steevast enkele specimen van Fernhouts portretschilderkunst in de selectie opgenomen.

Toorop zag het als haar 'plicht' voor 'de kunstenaar Edgar Fernhout' te zorgen, die zij daar zelf niet toe in staat achtte: "n kunstenaar en van 't soort de stille en langzame en verfijnde die Edgar Fernhout is heeft 't extra moeilijk in deze tijd – en daarom voel ik dat ik verplicht ben hem in de toekomst die rust te geven', vertrouwde ze haar vriendin Lotte Radermacher Schorer in een brief van 22 april 1938 toe. Drie maanden eerder had ze zelfs even met de gedachte gespeeld een rijke man te trouwen om Fernhout financieel vooruit te helpen. 'Ik zal echter óók m'n best voor je doen', liet ze haar zoon in Alassio weten, 'maar 'n rijk huwelijk

Edgar Fernhout en Charley Toorop:

om je voort te helpen Eddy kan ik niet doen – 't is me Gods onmogelijk.'

Toorop leefde in tweestrijd: aan de ene kant wilde ze haar lievelingszoon haar steun niet onthouden; aan de andere kant eiste haar eigen werk haar op. Of ze schoot tekort als moeder, of als kunstenaar. 'Ik zit met 't probleem Eddy', vertrouwde ze René Schorer niet zonder gevoel voor dramatiek haar dilemma toe, 'Je begrijpt als ik 'n gewone moeder was, moest ik alles opofferen voor m'n zoon – maar ik mag psychiesch niets doen voor hem wat tégen m'n diepste wezen is, scheppend element is.' Uiteindelijk won de kunstenaar terrein op de moeder.

Voor na augustus 1938 klinkt in Toorops brieven aan haar zoon de roep om zichzelf te bedruipen steeds luider. Zij deed vergeefse pogingen haar zoon te vormen tot het type kunstenaar dat zij zelf was en dat zij bewonderde: een extraverte, dynamische persoonlijkheid die zich met gemak, actief en assertief, bewoog in de kunstwereld. Wanneer zij hem aanspoort goed door te werken en zelf de verkoop van zijn werken te regelen via tentoonstellingen en particulieren te bewerken en zo portretopdrachten in de wacht te slepen, gebruikt ze woorden als 'strijden' en 'boksen'. Ook moest hij mensen voor zich zien te winnen 'met élan, charme, etc. etc.'. Kortom: hij moest haar imiteren. Zij gunde hem weinig ruimte zelf een vorm voor zijn kunstenaarschap te vinden die meer paste bij zijn introverte karakter.

kwetsbaar kunstenaar

Toorop kon buitengewoon drammerig en bemoeizuchtig zijn, maar wanneer het erom ging Fernhouts artistieke zelfvertrouwen wat op te vijzelen was zij opvallend tactvol. Zij hield zich bij de beoordeling van zijn werk in. Als het er eenmaal was, was zij positief in haar reactie. Zij mocht zich dan wel opwerpen als zijn manager, zijn criticus was zij niet. Fernhout was onzeker over zijn kwaliteiten als kunstenaar en haar oordeel gaf hem veel houvast. In Alassio miste Fernhout vooral haar respons. De mening van zijn vrouw, ook kunstenaress, telde veel minder zwaar dan die van zijn moeder. Toen hij Toorop eind oktober 1938 in het vooruitzicht van zijn twee tentoonstellingen bij Pictura in Zutphen en bij de Rotterdamsche kunstkring deelgenoot maakte van de grote vrees en twijfel die hem had bevangen, schreef ze hem bemoedigend: 'Je hoeft geen kippevel te krijgen. Er is veel moois in je werk – en ik geloof zeker dat je succes zult hebben. [...] Het spijt me ook dat ik je niet helpen kan zoo met je werk!', maar: 't Is misschien wel goed zoo. Je moet er toch zèlf alleen doorheen.' Toen zij zijn nieuwe schilderijen

ZELFPORTRET, 1932

Pot met appel, Stilleven met fles en broodjes en Zelfportret voor boom eind december voor het eerst zag bij het ophangen ervan in de Rotterdamsche Kunstkring, stelde zij hem gerust: 'Je werk hangt héél mooi, en doet het héél goed. Ik ben heel blij dat je dat doorgezet hebt [...] 't Is heel jammer dat je 't zelf niet ziet; 't zou zoo goed zijn voor je als je 't eens zag, ook leerzaam. Je laatste werk, ik ben er héél blij mee. Je hebt goed gewerkt hoor! en ik

weet hoe moeilijk het is. Zet nu maar langzaam door. Je pot met appel vind ik héél mooi! [...] Je stilleven met broodjes en flesch is ook heel goed en je groote zelfportret 'n hééle stap verder, meer beweging, minder star.' Twee maanden later blijkt dat ze *Stilleven met fles en broodjes* helemaal niet zo goed vond. Op een bod van 150 gulden voor het schilderij, de helft van de vraagprijs, stelde ze Fernhout voor: 'Zullen we die fr50 tóch

ALASSIO

aanpakken. Zoo mooi vind ik 't doek niet, 'n beetje droog geworden! leeft niet genoeg', en ze verzachtte haar woorden door eraan toe te voegen: 'maar je hebt er natuurlijk veel aan gehad als studie'.

kunst en natuur

Ook gaf Toorop indirect richting aan zijn artistieke keuzes. Zij koesterde het talent van haar zoon, en ze was van mening dat het in banen geleid moest worden om het te laten groeien en tot bloei te laten komen. 'Ik vind dat E's werk gestadig vordert – 't gaat heen, waar 't heen moet – en zal zich zeker na 'n jaar of 10 tot iets volgroeien en rijper en zuiverder worden – steeds', liet ze Lotte Schorer weten toen ze in juni 1938 in Alassio was.' Na haar terugkeer in Nederland gaf ze hem 'raad', die erop wijst dat ze zijn werk te onnatuurlijk vond: 'Ik geloof dat het héél goed is voor je, om eens buiten te werken. Je kleur zal 't goed doen. 't Is niet erg als 't naturalistisch aandoet.'

Fernhout had bij zijn debuut bij Carel van Lier in december 1932, waar hij met negen schilderijen vertegenwoordigd was, waaronder uit 1932 *Zelfportret, Stilleven* en *Dubbelportret*, twee tekeningen en een litho, duidelijk gemaakt dat hij als schilder niet blind in het voetspoor van zijn moeder zou treden. Hun motiefkeuze was ten dele vergelijkbaar –beiden schilderen portretten en stillevenen–, maar de sociale beweging die zijn moeder in die jaren in haar schilderijen van het volks- en boerenleven breed over het doek uitstreek, ontbreekt bij hem geheel en al. In de uitwerking van zijn onderwerpen leunde hij niet op haar: zij hield van een gevarieerde, expressieve toets; hij schilderde vooral glad, fijn en mooi. Doordat hij zijn composities gelijkmatig opbouwde vanuit de horizontale en verticale middenas, gaf hij vorm aan een klassiek realisme. Vanaf 1935 begon zijn kunst zich steeds verder te verfijnen, een streven naar schoonheid dat zich in Italië versterkte. Dat leverde hem kritiek op uit het kamp van zijn moeder. Toen Bram Hammacher Fernhouts Italiaanse schilderijen rond de jaarwisseling van 1937-1938 bij d'Audretsch in Den Haag had gezien, waarschuwde hij hem in zijn bespreking van de tentoonstelling in *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift*, voor het narcisme dat hij in zijn werk ontwaarde. Fernhout ging op in een 'ademenemende zelf-verteedering'. Hem mankeerde het 'indringend zien'. Vooral, aldus Hammacher, 'in eenige latere Italiaansche werken, die meer geschilderd lijken in een bij voorbaat vastgestelden vorm van mooi-zien dan uit kracht van een levend getroffen worden door het wonder der dingen zelf. De schelpen op het strand b.v. zijn al te schoon geworden;

de vorming van een kunstenaar

zee en strand zijn hier ontzielde entourage. Het zelfportret is verstart. Alleen het hemd en een dor blaadje zijn daarin prachtig geschilderd. Maar die schildering zet zich niet voort, gaat niet door in den mensch.' Toorop schaarde zich achter Hammachers kritiek. Zij stuurde Fernhout het nummer van *Elsevier's* en beval Hammachers bespreking aan met: 'Er is veel waars in.'

Fernhout werd door de kritiek op zijn werk uit zijn evenwicht gebracht. In 1938-1939 werd hij heen en weer geslingerd tussen een esthetiserende schilderkunst, die meer aansloot bij zijn persoonlijke voorkeur en overigens ook bij die van zijn 'mecenas' Schorer, en een meer natuurlijke, die de voorkeur genoot van zijn moeder. Uiteindelijk krijgt de laatste de overhand. Wanneer Fernhout eind 1938 zijn drie nieuwste schilderijen *Pot met appel* en *Stilleven met fles en broodjes* en *Zelfportret voor boom* in de Rotterdamsche Kunstkring laat zien, ontvangt hij lof van zijn moeder. Zij was zeer te spreken over dat wat zij als zijn vorderingen interpreteerde 'Ik ben zoo blij dat je niet bij de Willink - Koch - Schuhmacher sfeer komt! Je begint heel andere dingen in je werk te krijgen, gelukkig. De natuur komt er meer in,' liet ze hem weten. Nadat Fernhout en zijn vrouw vanwege de oorlogsdreiging in september 1939 naar Nederland waren teruggekeerd en zij bij Toorop in De Vlerken inwoonden, zette deze lijn zich voort in meer robuuste en minder schone stillevens als *Boomstam met touw* uit 1939 en zijn *Schapenschedels in biezen*, die hij achtereenvolgens in 1940 en 1941 voltooide. De esthet Schorer haakte sindsdien af als koper van Fernhouts werk.

De natuur wordt in september 1939 direct onderwerp van Fernhouts schilderkunst. De suggestie om landschappen te gaan schilderen, was van Toorop gekomen. In oktober 1938 had zij hem in Alassio laten weten dat ze hoopte dat hij eens tot andere onderwerpen kwam: 'want je hebt al heel wat zelfportretjes gemaakt'. 'Misschien is het wel goed als jullie 'n tyd in S. Gimignano gaan zitten. Je zou er misschien tot landschap schilderen komen of tot figuur.' Nog geen maand nadat Fernhout in Bergen is gearriveerd, schrijft ze aan René en Lotte Schorer: 'op het oogenblik is hy mooi begonnen met een landschap dat hy by kennissen van my maakt uit het raam, dat kan een heel goed ding worden en er is ook kans dat die menschen het wel koopen zullen.' In Alassio, op afstand, kon Fernhout het advies van zijn moeder naast zich neerleggen; nog geen week onder haar vlerken volgde hij het op. Het landschap -op voor zijn doen groot for-

STILLEVEN MET FLES EN BROODJES, 1938

maat- wordt een volwaardig onderdeel van zijn oeuvre.

Een ommekeer in zijn verhouding tot zijn moeder kwam in de oorlogsjaren, die hij grotendeels gescheiden van haar doorbracht. Na een artistieke en geestelijke crisis in de jaren 1942-1943 waarin hij tot niets kwam behalve tot een reeks plichtmatig geschilderde portretten in opdracht, brak hij uit zijn malaise met een reeks stillevens in bruine en okerkleuren van zijn schildersattributen en

enkele ingetogen zelfportretten. Toorop zag in dit werk de voorbode van zijn volwassen kunstenaarschap waarnaar ze al zo lang had uitgekeken: 'Ik was gisteren bij Eddy' schrijft ze op 11 maart 1944 aan René Schorer, 'en zag het werk waar hij deze winter mee bezig was. Zoo stilletjes weg, heeft hij een prachtig groot zelfportret gemaakt, waar ik zéér van onder den indruk ben. Het is iets heel grootsch, en verder 'n stilleven dat ook heel mooi is. Eddy wordt nog meer, dan ik van hem

CHARLEY TOOROP EN HENK FERNHOUT MET EDDY VOOR HUN HUIS IN BERGEN, 1913

verwacht heb, of liever hij wordt dat wat ik wel dacht dat in hem was, maar nooit heelemaal zeker was er van of hij de kracht en de macht zou krijgen het uit te spreken. En dat komt nu zeker. Dat is heerlijk dat te weten.' Fernhout bevrijdde zich pas van haar invloed na haar dood op 5 november 1955 toen hij met zijn tweede vrouw Netje Salomonson bezit nam van De Vlerken, het territorium van zijn moeder. Hij verkocht de werken van Charley Toorop die nog in het huis hingen, een voor een: 'Die konden niet blijven hangen, dat was zo'n stuk aanwezigheid', lichte Fernhout later toe. Hij verving ze door zijn eigen doeken.

DE TENTOONSTELLING IS TE ZIEN VAN 19 OKTOBER TOT EN MET 16 FEBRUARI 2003.

BIJ DE TENTOONSTELLING VERSCHIJNT DE PUBLICATIE 'IN HET LICHT VAN ALASSIO. EDGAR FERNHOUT' ONDER REDACTIE VAN YPE KOOPMANS, MET TEKSTEN VAN MIEKE RIJNDERS EN EEN VOLLEDIGE LIJST VAN SCHILDERIJEN, SAMENGESTELD DOOR ALOYS VAN DEN BERK, PRIJS 27,50 EURO.

BIJ DEZE TENTOONSTELLING IS EEN LEZINGENREEKS SAMENGESTELD.

- ◆ OP 24 NOVEMBER VERTELT BAS VAN LIER OVER DE KUNSTHANDEL EN DE KUNSTENAARS DIE VERBONDEN WAREN MET ZIJN GROOTVADER CAREL VAN LIER
- ◆ OP 15 DECEMBER GEEFT IDA VAN ZIJL EEN LEZING OVER DE MEUBELS VAN ARCHITECT SYBOLD VAN RAVESTEYN
- ◆ OP 19 JANUARI BELICHT PIET SPIJK DE KUNSTENAARS DIE VERBONDEN ZIJN MET FERNHOUTS WOONPLAATS BERGEN.
- ◆ OP 2 FEBRUARI ZAL MIEKE RIJNDERS INGAAN OP HET WERK EN DE VORMING VAN EDGAR FERNHOUT

AANVANG LEZINGEN 14.00 UUR. RESERVEREN: TEL 026-351 24 31 HANNEKE VAN DER MEIJDEN KOSTEN 2,50 EURO PLUS ENTREEGELD MUSEUM.

HET ATELIER VAN

AD GERRITSEN

1 Het atelier van Ad Gerritsen ligt even buiten zijn woonplaats Arnhem in Heveadorp. Een dorp - wijk eigenlijk - dat zijn bestaan dankt aan de rubberfabriek Hevea. Rond 1910 liet de directie van rubberfabriek Hevea huizen voor de arbeiders neerzetten. De huizen, die met hun rieten daken doen denken aan Engelse cottages, verwijzen naar het koloniale verleden waarmee de fabriek verbonden was. Ze dragen namen als Sumatra en Borneo. Beneden aan de Rijn zaten de arbeiders, boven op de heuvel de directeur. In de jaren zeventig sloot de fabriek de poorten. Gelukkig bleef de wijk gespaard voor de sloop. In het voormalige schoolgebouw hebben nu vijf kunstenaars een atelier, waar- onder Ad Gerritsen.

2 “Als ik 's ochtends in mijn atelier arriveer moet ik altijd even warmdraaien. Ik kan niet direct met schilderen beginnen. Meestal start ik met iets anders zoals het bewerken van hout voor een houtsnede. Ik heb nog een aantal stukken vruchtenhout staan. Jammer dat het steeds moeilijker wordt om er aan te komen, want het is fantastisch hout om te bewerken. Wat ik ook lekker vind om te doen is een beetje freewheelen met stukjes hout die ik in het bos vind zoals bij dit beeld. Mooi materiaal om te verwerken zijn wiggen die gebruikt worden bij het neerhalen van bomen. Ze schijnen tegenwoordig een andere methode te gebruiken waardoor je helaas niet meer zo veel van die wiggen ziet liggen.”

3 Ad Gerritsen heeft sinds 1960 een oeuvre opgebouwd waarmee hij een heel eigen en herkenbare positie in de Nederlandse kunst bezet. In al zijn schilderijen en beelden nemen menselijke figuren een centrale plaats in. Deze zijn echter niet bedoeld als portretten, maar als commentaar op de manier waarop in de visuele cultuur wordt omgegaan met het beeld van de mens. Eén van zijn meest recente werken – een schilderij van Arnon Grunberg – neemt een status aparte in. Het is niet alleen een krachtig beeld dat alle aandacht naar zich toetrekt, maar meer dan de andere schilderijen, ook echt een portret. Gerritsen twijfelt nog of hij het schilderij zal opnemen in de presentatie.

5 Ad Gerritsen is al jaren geobsedeerd door gezichten en geïnteresseerd in extremen van het menselijk gedrag. Hij verzamelt afbeeldingen van misdadigers, prostituées, heiligen, gekken, martelaren en beulen. Boven de wasbak in het atelier hangt naast een letterbak met een verzameling anarchistische grootheden uit het verleden een afbeelding van een voet met zes tenen. “Zo'n voet duidt in de voodoo op een uitverkorene. Dit is een bewijsstuk van een moord die in Parijs gepleegd is rond 1900”, vertelt Gerritsen. “In die periode maakte de criminologie een hele ontwikkeling door. Voor die tijd was het helemaal niet nodig om onderzoek te doen en bewijsmateriaal te hebben.”

6 De boekenkast in het atelier puilt uit met titels als 'A picture history of crime', 'Assassinations', 'Krankzinnigen', 'Crime lab'. “Mijn fascinatie voor criminelen of geesteszieken heeft niet te maken met politieke of maatschappelijke motieven. Wat mij wel intrigeert is dat deze mensen essentiële trekken hebben die iedereen heeft. Bij hen is dát deel ontwikkeld dat wij allemaal hebben, maar waar we bewust niet aan toekomen. Ik ben een schilder die een concept nodig heeft. Ik ben niet iemand die dingen aan de kaak stelt, maar dingen onderzoekt. Ik heb een structuur nodig om tot een beeld te komen.”

4 Zijn beeldmateriaal vindt Gerritsen in de geschiedenis van de beeldende kunst, de visuele media, massacultuur, in wetenschappelijke beeldinterpretaties, en in zijn eigen wereld. Recent schilderde hij vier portretten, alle met dezelfde maat. Beeldbronnen die hij hiervoor gebruikte komen uit de psychiatrie, de körperkultur, de geschiedenis van de beeldende kunst en de pornografie. Anders dan deze combinatie en keuze van onderwerpen doet vermoeden schildert Gerritsen geen extraverte beelden. “Wat ik interessant vind, zijn bijvoorbeeld de portretten van Bernadette Soubirous uit Lourdes. Ik zoek naar houdingen van mensen die naar binnen gericht zijn.” In extremer vorm betreft dit de meest recente serie portretten 'slappende doden', waarvoor hij zich liet inspireren door foto's van overleden mensen.

Op 2 november 15.00 uur wordt in het Museum voor Moderne Kunst Arnhem de oevrecatalogus 'Het ontstellende werk van Ad Gerritsen' gepresenteerd. De publicatie biedt een breed overzicht van zijn schilderijen, tekeningen en grafiek. Gelijktijdig met de verschijning van het boek gaat een gelijknamige tentoonstelling van start met nieuw werk van Ad Gerritsen. De tentoonstelling loopt tot en met 19 januari 2003.

Het Historisch Museum pakt uit met groots overzicht van glascollectie

Deze winter is in het Historisch Museum Arnhem een compleet overzicht te zien van de unieke glascollectie van het museum. In deze ruim driehonderd stuks tellende collectie zitten prachtige drinkglazen, daterend uit de 16de tot en met de 19de eeuw. Onder de topstukken bevinden zich glazen à la façon de Venise uit de 17e eeuw, 18de-eeuwse drinkglazen met graveringen, fop- en feestglazen en ook een aantal bijzondere gesigeneerde glazen van Nederlandse glasgraveurs zoals Willem van Heemskerk, Jacob Sang en Frans Greenwood. De tentoonstelling 'Facetten van glas. Het drinkglas door de eeuwen heen' biedt behalve een feestelijk overzicht, ook een verhaal. Het is een verhaal van in onbruik geraakte gewoonten, gebruiken, spelletjes en de wijze waarop men met elkaar omging. In de zeventiende en achttiende eeuw werd door zowel rijk als arm uitbundig gefeest. Om een aanleiding voor een drinkgelag zat men bijna nooit

verlegen. Van het bedanken voor hulp bij een verhuizing tot aan begrafenis: van alles werd aangegrepen voor een toast. Over de hoeveelheden drank werd niet kinderachtig gedaan. Zo werd voor een huwelijksfeest van de Leidse patriciër Mr Pieter de la Court Allardsz in 1748 maar liefst 465 liter wijn besteld. Populair bij deze drinkgelagen was het spelen van drinkspelletjes. Hiervoor werden speciale glazen gebruikt. Een populair glas was een molenbeker met blaaspijp. Dit glas moest in één keer leeg gedronken worden omdat het geen voet had, maar een

molen met wijzerplaat en daardoor niet neergezet kon worden. Een ander voorbeeld is een glas met een dobbelsteen erin verwerkt, waarbij het aantal ogen aangaf hoeveel men moest drinken. Fopglazen droegen weer op een andere manier bij aan de feestvreugde. Grote hilariteit ontstond wanneer de drinker onbekend bleek met het glas en de gehele inhoud ofwel over zich heen kreeg, of juist niet in staat bleek er een druppel uit te krijgen. Een buitengewoon simpel maar effectief exemplaar is een kelkglas met bloemenrand waarvan de harten deels doorboord waren.

Kenneren wisten het glas op de juiste wijze aan de lippen te zetten – onwetenden kregen de inhoud over zich heen, doordat de wijn uit de gaatjes op de bloemenrand over hun kleren liep. De tentoonstelling biedt een overzicht van de ontwikkeling van het drinkglas door de eeuwen heen, eindigend met een 19de-eeuws facet geslepen glasservies gepresenteerd op een gedekte tafel in de 19de-eeuwse stijlkamer. Daarnaast worden glazen met graveringen per thema gepresenteerd. Onderwerpen als vriendschap en liefde, geboorte ('Hansje in de kelder' en 'De kraamvrouw en het kintje'), huwelijk, economie ('Het Welvare van de Negotie' en 'Groeien en bloeien van ossen en koeien') en politiek passeren de revue. Een collectiecatalogus brengt alle glazen op de tentoonstelling en het verhaal erachter, uitgebreid in beeld. De tentoonstelling is te zien van 30 november tot en met 6 april 2003.

facetten van

GLAS

RONDOM DE TENTOONSTELLING 'FACETTEN VAN GLAS' IS EEN ACTIVITEITEN- EN ARRANGEMENTENPROGRAMMA SAMENGESTELD.

ARRANGEMENTEN IN SAMENWERKING MET HET NEDERLANDS WIJNMUSEUM IN ARNHEM
INFORMATIE: 026-351 24 31

LEZING:
FACETTEN VAN GLAS: DE GLASCOLLECTIE VAN HET HISTORISCH MUSEUM ARNHEM DOOR KRISTIN DUYSTERS
ZATERDAG 18 JANUARI 2003
13.00-14.00 UUR
RESERVEREN: 026-351 24 31

TAXATIEDAG:
GLAS EN KERAMIEK DOOR TAXATEUR RICHARD HESSINK.
ZATERDAG 1 FEBRUARI 2003
13.00-16.00 UUR
RESERVEREN: 026-351 24 31

LEZING:
SCHERVEN BRENGEN GELUK: HET RESTAUREREN EN CONSERVEREN VAN GLAZEN DOOR KERAMIEK- EN GLASRESTAURATOR KATE VAN LOKKEREN CAMPAGNE
ZATERDAG 22 FEBRUARI 2003
13.00-15.00 UUR,
RESERVEREN: 026-351 24 31

RONDLEIDING:
BEWAARD GEBLEVEN GLAS-IN-LOODRAMEN IN ARNHEMSE HUIZEN EN GEBOUWEN DOOR CARLA VAN WELY, FREELANCE KUNSTHISTORICA
ZATERDAG 22 MAART 2003
13.00-15.00 UUR
RESERVEREN: 026-351 24 31

RUUDT PETERS

30 JAAR SIERADENONTWERP

De sieradencollectie van het Museum voor Moderne Kunst Arnhem behoort tot de top van Nederland. Oud-conservator Riet Neerincx heeft in 1970 het fundament voor de verzameling gelegd, die later door haar opvolger Hadewych Martens uitgebreid is tot een meer dan 500 stuks tellende collectie. Een ontwerper die het museum al dertig jaar volgt - één van Nederlands meest toonaangevende sieradenontwerpers -, is Ruudt Peters. Aan zijn werk zal een overzicht gewijd worden met als titel Change. Voor de presentatie van de sieraden en objecten heeft Gianni Cito, winnaar van de Prix de Rome voor architectuur 2001, een bijzondere tentoonstellingsvormgeving ontworpen.

'Change' verwijst naar één van de drijfveren van Peters werk: verandering. Verandering in maat, vorm, kleur, materiaal en

techniek. Steeds weer - en daarvan getuigt dit overzicht - veranderen de sieraden van Peters qua vormgeving en thema. Toch staan alle series ook als ze haaks op elkaar lijken te staan, in verband met elkaar. Zo ging aan de recente serie sieraden met de naam 'losis' een reis door Zuid-Oost Azië vooraf (losis staat voor rood worden, maar is ook een stadium in het alchemistisch proces). Deze hernieuwde kennismaking met het boeddhisme leidde tot een zoektocht naar het rood, die overigens ook verband hield met Peters interesse in alchemie. 'Rubedo', een reeks keramische objecten, was de eerste weerslag van de zoektocht, 'losis' het vervolg in sieraden. Ook de schaal waarop Peters de afgelopen jaren werkte was aan verandering onderhevig. Zo werkte hij van klein (sieraden) naar groot (beelden) en omgekeerd. En ook zijn keuze voor materialen en kleurgebruik wisselde in de loop der jaren. Constante in het werk is de thematiek, die gaat over verandering, slijtage en veroudering, de kracht en eindigheid van het leven.

Ruudt Peters maakte na zijn afstuderen in 1974 sieraden voor Galerie Sieraad, richtte zelf Galerie Ekster in Leeuwarden op en wijdde zich, geïnspireerd door architectuur, een tijdlang aan beeldhouwen. In de periode dat hij aan de Gerrit Rietveld Academie studeerde - de jaren zeventig - werd het sieraad nog op een ambachtelijke manier benaderd en gemaakt. Dit zou spoedig veranderen. Peters eindexamenwerk bestond - geheel in de geest des tijds - uit een opblaasbaar pak van plastic. In de jaren die volgden richtte hij zich

Pneuma 4, 2000

meer en meer op de beeldhouwkunst. In 1983 sloeg hij toch weer de weg in van het sieraad met de presentatie van een serie gipsen kragen. De sieraden die Peters eind jaren tachtig maakten stonden in scherp contrast met het werk van andere ontwerpers. Peters ontleende zijn beelden aan de mythologie, geschiedenis en religie, hij introduceerde ornamenten, beelden en symbolen. Een breuk met de calvinistische Nederlandse traditie, die al snel navolging zou krijgen. Tegenwoordig verdeelt Peters zijn aandacht over het maken van sieraden en kunstopdrachten voor de openbare ruimte. Peters: "Ik ben sieradenmaker. Dat ik daarnaast ook projecten in de architectuur doe, komt voort uit het toepasbare karakter daarvan. Ik wil geen autonome beelden maken. Ik zoek een relatie met de architectuur, mijn beelden zijn aanwezig maar wel dienend - net als mijn sieraden."

De tentoonstelling Change is te zien van 17 november 2002 tot en met 19 januari 2003. Bij de tentoonstelling verschijnt een publicatie (34 euro). Prijs boek incl. halssieraad losis 300 euro; idem incl. broche losis 200 euro.

Ouroboros, Alto Adige, 1995 Foto: s. Rob Versluis

TENTOONSTELLINGEN

MUSEUM VOOR MODERNE KUNST

- 20 oktober 2002 ► 16 februari 2003
In het licht van Alassio
Edgar Fernhout - neorealist
- 2 november 2002 ► 23 februari 2003
Ali Goubitz. De volmaaktheid van het allerkleinste
- 2 november 2002 ► 19 januari 2003
Het ontstellende werk van Ad Gerritsen
- 16 november 2002 ► 19 januari 2003
Change. Retrospectief Ruudt Peters
- 17 november 2002 ► 2 februari 2003
Mooie woorden i.s.m. De Wintertuin
- 2 februari 2003 ► 23 maart 2003
Lily van der Stokker. Overzicht tekeningen
- 6 april 2003 ► 15 juni 2003
Realistische kunst uit ING en eigen collectie

HISTORISCH MUSEUM ARNHEM

- 29 november 2002 ► 6 april 2003
Facetten van Glas. Het drinkglas door de eeuwen heen.
- 20 april 2003 ► 1 juni 2003
Grafische Technieken

Museum voor Moderne Kunst
Utrechtseweg 87
6812 AA Arnhem
tel. 026-3512431
www.mmkarnhem.nl

Historisch Museum Arnhem
Bovenbeekstraat 21
6811 CV Arnhem
tel. 026-4426900
www.hmarnhem.nl

EDUCATIE Een nieuw schooljaar → nieuwe projecten

Op **23 oktober** organiseert het Museum voor Moderne Kunst Arnhem samen met het bekende dansgezelschap Introdans de workshop 'Kunstig dansen'. Jongeren dansen de hele dag in de koepelzaal van het museum. Vanaf het orgelbalkon is een glimp van de dansers op te pikken.

De maand november staat in het teken van de interscholair debattenwedstrijd ARTWISE. Het thema van deze ARTWISE is Hoe zie ik jou / zie jij mij? Centraal staat hoe kunstenaars hun persoonlijke belevingswereld uiten in hun werk. Verschillende scholen uit Arnhem en omgeving strijden op 5, 6 en 13 november om de titel 'Beste Kunstdebater' van Arnhem. De debatten worden gevoerd naar aanleiding van de tentoonstellingen van Edgar Fernhout en Ad Gerritsen en een kleine opstelling van speciaal voor dit project geselecteerde werken. Tevens spelen TMF/MTV-vj's, soapsterren, popsterren en de creatieve uitingen van jongeren zelf een rol. Geïnteresseerd publiek is van harte welkom om te komen kijken naar de debatten (5, 6, 13 november van 11.00-12.00 uur en 14.00-15.00).

Op **7 november** laten jongeren zich wederom inspireren door de kunst in het museum. Ze filmen schilderijen, bedenken en vertellen verhalen bij de werken (ook dat wordt weer gefilmd) en nemen hun videobanden met ideeën mee naar theatergroep Oostpool waar zij toneelstukken gaan maken. Ook dit belooft weer een prachtige kruisbestuiving tussen verschillende kunst disciplines te worden. Interesse om met uw school mee te doen aan dit project? Neem dan contact op met Cokkie van Leeuwen Edu-Art, tel: 026 351 54 60.

Op **30 januari 2003** is het Nationale Poëziedag. In samenwerking met de Openbare Bibliotheek Arnhem, organiseert het Museum voor Moderne Kunst in de week daarvoor een project over gedichten en kunst. Dit project sluit prachtig aan bij de gelijktijdige tentoonstelling Mooie Woorden. Jongeren uit het v.o. kiezen in het museum een kunstwerk uit en zoeken in de bibliotheek gedichten op die zij bij dit kunstwerk vinden passen. Op school maken de jongeren zelf een kunstwerk en combineren dat met een gedicht. De resultaten zullen op de Nationale Poëziedag in de bibliotheek en het museum worden gepresenteerd. Meer info: Theky Goossens (Bibliotheek Arnhem, 026 354 31 11) / Joke Alkema (MMKA 026 351 24 31).

Momenteel wordt er door twee VMBO-docenten hard gewerkt aan het VMBO-onderwijsproject 'De Magie van Glas'. Dit bijzondere project sluit aan bij de tentoonstelling 'Facetten van Glas' die in het Historisch Museum Arnhem van 30 november 2002 t/m 6 april 2003 plaats zal vinden. 'De magie van Glas' heeft veel verschillende aspecten in zich: technieken, vormgeving, geschiedenis en sociale betekenissen. Het project bestaat uit een introductieles op school, een route langs allerlei plekken waar iets met glas te beleven is in de stad (inclusief een praktische workshop en museumbezoek) en een ontwerpwedstrijd op school. Het project is gericht op brugklassers en een voorlichtingsbijeenkomst wordt gehouden op 28 november in het Historisch Museum Arnhem.

Bent u geïnteresseerd? Stuur dan een e-mail naar: joke.alkema@arnhem.nl

DE VERENIGING VAN VRIENDEN

DE VERENIGING VAN VRIENDEN VAN DE GEMEENTEMUSEA ARNHEM BESTAAT MEER DAN VIJFTIG JAAR EN HEEFT ONGEVEER 800 LEDEN. IN DE AFGELOPEN JAREN ORGANISEERDE DE VERENIGING EEN GROOT AANTAL LEZINGEN, EXCURSIES EN RONDLEIDINGEN. JAARLIJKS DOET DE VERENIGING EEN SCHENKING AAN DE ARNHEMSE MUSEA. OOK MADE IN ARNHEM WORDT MEDE MOGELIJK GEMAAKT DOOR EEN BIJDRAGE VAN DE VERENIGING. VRIENDEN VERRICHTEN VRIJWILLIGERSWERK TEN BEHOEVE VAN MUSEA EN VERENIGING. LEGATEN EN EXTRA GIFTEN VAN VRIENDEN ONDERSTEUNEN HET WERK VAN DE VERENIGING. HET LIDMAATSCHAP KOST 20 EURO PER KALENDERJAAR.

ALS VRIEND ONTVANGT U:

- GRATIS TOEGANG TOT DE 2 GEMEENTEMUSEA ARNHEM
- UITNODIGINGEN VOOR LEZINGEN, EXCURSIES EN RONDLEIDINGEN
- UITNODIGINGEN VOOR DE OPENING VAN NIEUWE TENTOONSTELLINGEN
- TOEZENDING VAN DE MUSEUMKRANT VAN DE GEMEENTEMUSEA ARNHEM
- KORTING OP DE AANKOOP VAN EEN MUSEUMJAARKAART
- 20% KORTING OP EIGEN UITGAVEN VAN DE GEMEENTEMUSEA ARNHEM
- !!! SPECIALE ACTIE: VOOR WIE NU LID WORDT IS HET LIDMAATSCHAP TOT EIND 2002 GRATIS!

VOOR MEER INFORMATIE OVER HET LIDMAATSCHAP: TEL. 026 3634140